

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 37(09)(477,43/44) «195...»

В. А. Косаківський

З ІСТОРІЇ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.
(ЗА СПОГАДАМИ ЖУКА М. З. (1908-2015))

У статті на основі спогадів вінничанина Жука М.З. (1908-2015) подано важливі моменти історії освіти на Поділлі в першій половині ХХ ст. Значне місце займають спогади про Вінницький педінститут, викладачем якого з 1938 по 1949 рр. був оповідач.

Ключові слова: освіта, Поділля, церковно-приходська школа с. Комарівка, агропрофшкола в Умані, Уманський педтехнікум, Ленінградський педінститут ім. Герцена, Вінницький педінститут.

Історія освіти надзвичайно важлива і цікава тема для дослідження. Ми маємо ряд наукових праць, на сторінках яких висвітлено різні аспекти цієї теми. Це переважно наукові статті, рідше – наукові збірники, присвячені цій тематиці, та монографічні дослідження. Впродовж останніх років ряд науковців у своїх працях висвітлювали різні аспекти історії освіти як на Поділлі, так і в Україні загалом.

Так, Вороліс М.Г. у праці «Церковнопарафіяльні школи на Поділлі в другій половині ХІХ ст.» розглядає різні аспекти шкільної освіти того часу, відзначаючи при цьому, що на 1891 р. в Подільській губернії існувало 460 церковнопарафіяльних шкіл та 728 шкіл грамоти [1, с. 36]. Цінним джерелом з історії освіти у м. Вінниця є праця Омікрона «Вінницькі мури – як джерело освіти в краї» [2]. Становленню навчальних закладів освіти у Вінниці на початку ХХ ст. присвячена стаття Пугач В. М. [3, с. 188-192]. Вартою особливої уваги та наслідування є монографія Перерви В. «Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст.». Автор, на основі великого масиву архівних джерел, досліджує історичний шлях шкільної справи в містах і селах Правобережної Київщини [4].

Значний масив публікацій присвячено історії освіти на Поділлі й в Україні 20-40-х рр. ХХ ст., тобто в радянський час. Лойко О.О. у статті «Шкільна освіта на Вінничині в період НЕПу» зазначає, що становлення системи народної освіти на початку 20-х рр. відбувалося в надзвичайно складних умовах і вимагало значних зусиль не лише вчительства і влади, а й всього населення [5, с. 164]. Особливостям розвитку загальноосвітньої школи в УСРР на початку 20-х рр. ХХ ст. присвячена стаття Кахно І. В. та Ніколіної І. І. [6, с. 49-51]. Ніколіна І. І. у своїй праці розглядає стан шкільного будівництва і забезпечення загальноосвітніх шкіл приміщеннями в УРСР в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. [7, с. 66-71]. Історіографічний огляд становлення та функціонування радянської системи освіти в УРСР 20-30-х рр. ХХ ст. здійснив Васильчук Г. М. [8, с. 355-362]. Про особливості функціонування навчальних закладів Вінниччини в період нацистського режиму (1941-1944 рр.) йдеться в публікації Зінька Ю. А. та Григорчука П. С. [9, с. 132-136].

Деякі аспекти історії освіти висвітлюються на сторінках збірника наукових праць «Освіта, наука і культура на Поділлі», який є щорічником і видається Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка [10]. Різним питанням історії освіти на Поділлі присвячені Матеріали ХХІІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції, яка пройшла у Вінниці у 2011 р. [11].

До 100-річчя від часу заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, яке відзначали у 2012 р., було видруковано також дві колективні монографії: «Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (1912-2012) : ювілейна книга» та «Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: від витоків до сьогодення». В обох книгах детально подана історія становлення і розвитку педуніверситету та інституту історії, етнології і права [12; 13].

В контексті історії саме цих двох установ подаємо у цій статті спогади колишнього викладача історії Жука Мирона Захаровича (1908-2015), який працював у Вінницькому педінституті з 1938 по 1949 р. Про найстарішого освітянина Вінниччини писала краєзнавець

Л. Семенко [14, с. 345-349]. Про роки роботи на історичному факультеті педінституту Жука М.З. знаходимо відомості в книгах «Вінницький державний педагогічний інститут: історичний нарис 1912-1997» та «Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: від витоків до сьогодення» [15, с. 19; 13, с. 31-48]. А особова справа колишнього викладача і до сьогодні зберігається в архіві педуніверситету [16].

Автору двічі вдалось зустрітись з Мироном Захаровичем. Перша зустріч відбулась 18 червня 1998 р. На зустрічі був разом з Соломоною (Каросвою) Т. Р. На той час ми були співробітниками Вінницького обласного краєзнавчого музею. Друга зустріч відбулась 1 квітня 2010 р., коли Мирону Захаровичу йшов 102 рік. За сприяння Шевчука А.А (племінника Жука М.З.), автору та В. С. Рудь (на той час студенту інституту історії, етнології і права ВДПУ ім. М. Коцюбинського) вдалось зустрітись з Мироном Захаровичем і взяти у нього інтерв'ю, яке було записане на відео. Частина відеозапису спогадів, які стосуються подій часів Першої світової і Громадянської війни в рідному селі респондента була опублікована у «Матеріалах всеукраїнської наукової конференції «Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.», яка відбулася у Вінниці 3-4 квітня 2015 р. [17, с. 292-295].

Мирон Захарович Жук народився 20 серпня 1908 р. в с. Комарівка, колишньої Теплицької волості Гайсинського повіту Подільської губернії, нині с. Комарівка Теплицького району Вінницької області. Закінчив Комарівську церковно-приходську школу, Уманську агропрофшколу, Уманський педтехнікум, Ленінградський педінститут, а з 1938 по 1949 рр., за виключенням років війни, працював у Вінницькому педінституті. Згодом і до виходу на пенсію – інспектор шкіл Вінницького району.

Нижче подаємо частину спогадів Жука М. З., які стосуються історії освіти на Поділлі в першій половині ХХ ст. Про навчання в церковно-приходській школі у рідному селі Мирон Захарович згадав:

«Я багато пам'ятаю. С 15-го я вже пам'ятаю, бо мені було сім років. Я вчився в церковно-приходській школі. Тоді всі сільські школи називались церковно-приходські. Всі Трохлітки в силі. Три групи говорили. То вони називались всі церковно-приходської. Це не обов'язково щоб там ти йшов десь після цього, мол, в церкву там, священни [ка]ми. Ні. Просто початкова школа називалась... церковно-приходська. То тож я помню, починаючи десь з другого..., з другої групи називались не класи, а групи. Церковно-приходська школа села Комарівки, Теплицької волості Гайсинського, Гайсинського уезду, Каменец-Подольської губернії. Каменец-Подольская губернія, Гайсинский уезд, Теплицкая волость, село Комаровка, церковно-приходская школа.

От я в п'ятнацять..., в п'ятнадцятому році, мені було 7 років, мене вже батько завів. А міні недалеко, отак [показує рукою] радом була школа. Тоді я вже пішов в церковно-приходську школу, на русском яз..., на російській мові, на русском языке. Вот. Да. Був один вчитиль на три групи. Велика класна кімната [показує рукою], так квадратних метрів, з шіздцят квадратних метрів. Бо тоді, бо потім зробили там хату читальню. То я добре знаю. От. Там три групи і ходить з лінійкою вчитиль один по класу. Одні готовлять арифметику, другі чістопісаніє. Це каліграфія. Чістопісаніє! Ето нужно пісать так шоби ти міг написати – Є в о [показує пальцями руки] Імператорское Велічество. Це як кудись жалоби пишеш, кудись, то треба зверху такой епіграф «Єво Імператорское Велічество». На любом, на любом прошеніі. То ету, етот епіграф треба написати дуж-же красиво. От. І чістопісаніє мало кому удавалось з наших. Міні ни вдалось, шоб вивисти це так красиво, шоб можна це написати. От. А взагалі чістопісаніє вчили красиво писати. Це треба було. Бо підеш на службу в армію, треба буде писати пісьма до дому, казали. То вміти треба писати [сміється]. Церковно...

От я в п'ятнадцятому, я помню вже. Шіснацятий. А в сімнацятomu – ми вже бігаєм кругом школи і кричимо: «Цара скинули! Цара скинули! Слава Україні!» ». А до того ми ни чули такого слова. Але тут буквально через кілька днів вже була..., вже в нас в силі носили портрет Шевченка. Вот. Десь молнієносно, шо я навіть не знаю звідки, портрет Шевченка, демонстрації в силі. Болото вот так [показує рукою] по коліно. Сільські хлопці, дівчата... Сільські хлопці, дівчата, солдати, які прийшли с фронту, покинули фронт, прийшли прамо з гвинтівкою додому і тоже в цих демонстраціях. Носимо всі... Носят всі портрет Шевченка окутаний рушником. От. А ми собі бігаєм за цею..., бо ми ж це... А ці старші ходят і значіт вже співають «Ще не вмерла Україна». Бистро було це все доставляно. Навіть не знаю ким. Це вже було зразу весною, в

березні, в квітні сімнадцятого року. О! Це вже я помню прикрасно. Ми бігаємо, кричимо: «Свобода! Свобода! Свобода!». А бабки із-за тину кричать: «Хто ж дурним дає свободу!? Ви ще будете плакати від цієї свободи! Хто ж таким темним дає свободу!?!». Це бабки, а ми з демонстрації... ..

Студентом як стали?

Як я став студентом? Ой міні це слово дуже приємне. Міні батько весь час... Батько як прийшов с плену з Японії... Я ні помню як він прийшов з плену, але далше батько вже старався щоб я ходив у школу церковно-приходськую. Потім в Теплицьку семилітку. То він часто повторав це слово: «Шо, щоб ти мені вийшов у студенти!». А для нього... Він був зовсім ні грамотний. Али це слово «студент» він запомнив. «Шоб ти мені вийшов в це слово». От. І я поступив в Умані в профшколу, агропрофшколу, в Софіївку. Але там, значить, в агропрофшколі називали нас учнями. А технікум, тоже агротехнікум, це ми в одному будинку в Софіївці – студенти. Для того шоб попасти в технікум, треба закінчити агропрофшколу, тут же в Софіївці. От. То ми... Я мріяв як це, як би мені пройти, и-и, три роки шоб попасти в студенти. Але я так і не витримав, тільки два роки я був у Софіївці в агропрофшколі. А Софіївка до революції мала шефство с Канади. В Софіївці ще була традиція канадська. Знання, знання добрі давали в профшколі і в технікумі. Але я тільки два роки провчився в профшколі і пішов в педтехнікум, бо там вже я могу бути студентом. Пішов в Уманський педтехнікум і вже. А технікум тоді вважався вищим учбовим закладом, закладом. А інститути на Україні були ліквідовані. Залишилося тільки декілька: ІНО Київське, ІНО Харківське, ІНО, а то всі останні технікуми вважалися вищими учбовими закладами. Але не мали права називатись ІНО, а технікуми. То я пішов з Софіївки в педтехнікум Уманський. Мене прийняли без екзаменів. Я одержав в Софіївці хороші знання за два роки і мене прийняли на перший курс в Софіївку..., в цю, не на перший курс, а на другий курс вже в Уманському педтехнікумі і я став студентом. О! Як я вже став студентом в технікумі і міні дают стіпендію, вже в Уманському педтехнікумі, стіпендію: 10 рублів. 21 рубиль стипендія. Ділили на двох, шоб більши охопити студентів. То я із студенкою Сінельник Ніною... По 10.50 на нас розділили. Вот. То за тих 10.50 я снідав, обідав і вичерав. Яйце коштувало копійка. На сніданок завжди яйце, в педтехнікумі, яйце, ковбаси кусочок, причому ковбаса прикрасна. Такі шо тільки міністри таку ковбасу їдят. Ковбаси кусочок і чай. Сніданок, обід і вичера в педтехнікумі за цих 10.50. О брат! І я ще пальто узяв у расрочку в уманському універмазі. І в тому пальто... Бобрикове. Я вже ходив в пальто. Там у мене е... е-е-е. Я в кожусі зразу був. Є фотографія. Студент в кожусі, в цьому... така будьоновка. А далше я вже був студентом в цьому, и-и-и, бобриковому пальто. І потом в цьому бобриковому пальто ще вчителював три роки в гайдамацькій Лисянці, в бобриковому пальто. І ще поїхав в Ленінград вчитися в цьому бобриковому пальто. [Сміється]. О брат, ні так як типер п'ядісят штук [одягу] в дома. Та нікому воно не потрібне. А тоді одно пальто маєш, зато таке, шо можиш сто років ходити. То я в тому бобриковому пальто... Отак я став студентом. Студентом я був у 30-му році. 15 березня нас випускали досрочно. Бо треба було загальнообов'язкове навчання, шоб всі зразу були вчені. Сталін поставив завдання шоб всі зразу вчилися, вчилися, вчилися.

І нас 15 березня викликали в міліцію, хлопців с педтехнікума Уманського: «Поїдите на педпрактику!». Оділи нас в шинелі. Дали вінтовки. В сусідній кімнаті патрони. Вінтовка. Вибирай собі яка... Це 15 березня 30-го року. Вибирай, яка тобі підходить. Та вінтовка на мотузку, та гвинтівка на цепу ж, на цепочці, та гвинтівка на ремушку. Вибирай собі вінтовку, бири патрони в следушій кімнаті і на вокзал. Шо таке? Шо це за педпрактика? Ніхто нам нічого не каже. Поїзда, вагони... Приїхав на вокзал. ...

Приїхав на вокзал. Начальник окрмиліції уманської Пінчук, два ромба [показує руками на місце петлиць]. Красивий мужчина. Парабелум по зимлі тягниця. Підійшов до нас. А ми всі в шинилях. Цим шинилям вже по 100 років. Вони вже тухлі лижали ці шинилі, ці. Він так пройшов, подивився. Так сказав: «Почистіт вінтовки». Він довго з нами не говорив. Бо дихати нима чим. Бо шинелі... Такий запах від цих шинелів [сміється]. Вот. «Через полчаса поєдм. Узнаєте куда». Шо таке? Нічого. Да, а шинелі наділи ми на свої пальто. От. А шапка в кого яка. Проїхали Христинівку. Там якісь жінки пробуют сідати в наш вагон. Але підходить одна: «О, це махновців визут! Це махновців визут! Це я з ними не поїду». А їх і не пускают.

Приїхали в Оратів заганяти мужиків в колгосп. От чога нас привезли сюди! Ви чуєте? Сило... Оратівський район. Оце такі..., така в нас була педпрактика остання. Привезли в сило

Підвисоке Оратівського району щоб не допустити волинки, бо почалась по всій країні. Почались виступи. Вони називались «волинки». Пожари проти колгоспів. І так ми там просиділи в силі місяць: діжурили коло коней, коло, и-и-и, сільськогосподарського знаряддя, щоб не розбирали. І частина нас на сході. Кожен день, зранку до вечіра збори, збори, збори сільські. А сусіднє село вже Животів Оратів... Жашківського району, там вже горить колгосп. Ми вночі бачимо там... А в нас слава Богу, значіт. То ми вже потім зрозуміли, чо нас везли. А нам ніхто не сказав і там чо. От. На квартири нас розставили. На квартирах хазяї давали нам їсти. Колгосп їм там давав. Вот. І так я місяць побув там. Сило засіяло. Колгосп не розбігся. На..., на сходах кожен день ми сидимо. Один на один день на сходах. Другий день другий. На другий день у другому місці. Сидиш коло сільської тюрми. Була тюрма сільська одна спеціально там, там, там. От. І так ми місяць побули. Після того приїхав в Умань. Дали нам за цей місяць, визвали, ше стипендію і на педагогічну роботу» [18].

Закінчивши в 1930 р. Уманський педтехнікум М. З. Жук був направлений в с. Бужанка Лисянського району на Київщині, де працював до 1933 р. директором фабрично-заводської семилітки [16, арк. 88 зв.]. Саме тут розпочалась його педагогічна діяльність:

«Вот так я став педагогом. О! У Лисянський район, гайдамацьку Лисянку. Отуди я приїжаю. Вже я ни в шинелі. Шинелю здав в Умані, всьо це здав. Приїхали туди і там почав вчителювати. Три роки провчитилював, 30-33-ій. Там пирижив голод, все це нещастя, шо було. Голод 33-го року.

Звідти їздив на з'їзд журналістів в Харків. Від станції Звінігородка до Харкова, майже на кожному вокзалі, там де зупинялися, пощі на кожному вокзалі ходили пухлі. Ми приїхали на вокзал. Я приїхав в Харків. В Харкові повний порадок. В город ни пускают пухлих. Хто там на вокзалах де, забирає миліція. В городі повний порадок. Я в городі два дня був, в Харкові на з'їзді журналістів. Писали записки ми Питровському і Скрипнику. Сиділи в президії вони – Питровський і Скрипник. «Чи відомо Вам, шо голод на Україні?». Питровський нічево не відповідав, нічого. Сидів у президіуме Скрипник... Петровський кілька слів сказав, е-е-е, яке завдання журналістів там все... А на наші записки ніхто нічого не відповідав. Вот. Два дні побули там. Площадь Тевелева. На цій площаді якийсь там був будинок, в якому був цей з'їзд. Звідти нас... Да, нас там кормили харашо. Порадок був. Голоду ніякого в Харкові не було. І їздили ми на заводи. Вот. На зустрічі з робочими. От. Подивитись як працюют заводи. Всьо нормально. Три роки провчитилював, був у Харкові» [18].

Згадав Мирон Захарович особливий випадок із педагогічної діяльності тих років:

«Вот, як ми шукали наш націоналізм. Приведу Вам ше один приклад. Такий шо Ви не повірити. В Жаб'янській школі, в Лисянці... Вот. Воно Вам не потрібне канешно. Але. Я про це писав і в журналах і в газетах. Вчитель Ковальський організував кружок юнатів, кружок юнатів. Ця Жаб'янка, це село під Лисянкою. Це 30-ті роки. Збісались люди на націоналізмі. Всьо, скрізь шукают націоналізм, скрізь шукают націоналістів. Грушевський – націоналіст, Кобець – націоналіст. Жаб'янський вчитель Ковальський тоже націоналіст. І перевели слово – юний націоналіст, юний натураліст – юний націоналіст привели наші критики і Ковальського арестовали і растреляли. Невідомо де діли вчителя Жаб'янської школи Ковальського. Пишу..., а він організував кружок «юнатів». Шо таке юнати? Юний натураліст він організував при школі. Вот, яке було, яка била дурость з цими націоналістами. Так шо тут..., націоналісти палки з двумя концями. І я тут тоже бачу, шо зараз... люди тоже помішались» [18].

В 1933-34 рр. педагогічну діяльність він продовжив на посаді учителя історії залізничної середньої школи на станції Христинівка [16, арк. 88 зв., 89]. Про це коротко згадав: «А рік в Христинівці, в залізничній школі, після цього. Вот» [18].

З 1934 по 1938 рік Мирон Захарович навчався на історичному факультеті Ленінградського педінституту імені Герцена [16, арк. 89]. Про роки навчання в педінституті згадав наступне: «І с 34-го Ленінград. В Ленінграді студентом. Знов студентом в такому ВУЗі [показує рукою], в якому зичу Вам, може Ви і в лучому, я не знаю. Но це був дуже хороший ВУЗ: інститут імені Герцена. Лектура: академік Тарле, академік Струве, академік Греков. Ето всьо Колоси науки. Тільки в енциклопедії їх імена. Академік Мар. Такі от.

В інституті я одержував повишену стипендію. Ну, я вже за... як хороша... Хороша в мене була успішність. Вот. Да. Чотири роки провчився в Ленінграді в інституті. Жив на Невському. Зразу дуже було прекрасно. А самий страшний був 1 грудня 34 року, коли вбили Кірова. Сами ми готовили, готовили... Інститут був воєнізований. Ми готовили воєнну топографію якраз.

Прибігла сусідка-студентка, а ми на Невском жили. Якщо Ви були в Ленінграді? Так, и-и-и..., Ви мабуть були в будинку де помирав Пушкін, на Мойке. То в плечах цього будинку наш гуртожиток. Там я чотири роки жив. І от ми ночью біжимо. Ночью зразу покидаємо его, біжимо в Смольний. По Невському маса..., наш інститут... Вже ніч, але теплота прямо і погода хороша. Темно вот. З нами... До нас... Текстильний інститут разом тоже. Студенти звідти ринули. Фінансово-економічний... Добігли тільки до Московського вокзала. Дальше нас не пустили. І з Кіровим ми вже прощались на другий день в Таврічеськом палаці. Це вже було другого. І вже 2 грудня 34-го страшний сніг, метель, нещастя. А вот в той день як його вбили, вот, як ми бігли, була прекрасна погода. То ми вже цілий день простояли на Мойці. І тільки надвечір нам удалось пробитись крізь колони робочих, бо робочих пропускали раньчи до..., и-и-и-и, на-на, на прощання с Кіровим. Да. Аж над вечір ми в Таврічеській. Ти не був у Таврічеському палаці? Там музей зараз. Да. Там ми простились с Кіровим і потом началось вже нове, інше життя. Но це довго Вам розказувати. Цього знову Ви ніде не вичитаєте. Про це можуть тільки розказати ті 660 тисяч, які лижат на Піскарівском кладьбищі. Потому що во время блокады загинуло 660 тисяч. Все основне населення Ленінграда вимерло. В Ленінграді фактично нове населення прийшло після війни. Вот. То нове населення навіть і не знає, який то був Ленінград в ці... Вот. Отакої брат. Почті всьо населення загинуло ленінградське. 660 тисяч на Піскарівском кладьбищі. От. Дальше. Е-е-е. Ті були на фронті – загинули, а ті, и-и-и, загинули... По ледяному мосту як блокада его... І я приїхав в Ленінград після... А я ж працював і трошки підробляв, и-и-и, цим, екскурсоводом в Ленінграді до війни. Як був студентом, підробляв. Да. Приїхав в Ленінград вже після війни, після цього всього. Нове населення, нові люди. І ці нові, цього, що я кажу, для них Кіров навіть «хто це такий?». Вот. Так що я в якісь мірі жива мікро, мізерна, макоподібна історія. Це случайно, бо я прийшов в свій інститут Герцина тоже, ті викладачі, професура, які були, одні виїхали, другі померли по старості, а ті загинули там-ето. І тоже зовсім нові-нові люди, нове всьо. Вот.

Мирон Захарович, які предмети Вам викладали в Інституті?

Ну вот. Нова історія. Академік Тарле. Він... Ви чули мабуть про академіка... Євгеній Вікторович Тарле. Він вийшов с тюрми. Його, його ж посадили були. Його обвинувачували в Промпартії. То його Кіров звільнив. Кіров звільнив Тарле. А Євгеній Вікторович Тарле его Колос історії. То він значить... Зразу йому ше й не давали читати так. А факультативний курс вів. І вів «Международние отношения». Він читав. Це так. Це другорядні. А потом, через місяць-два він почав читати «Новую історію XIX столетия». І вже йому довірили і він читав «Нову історію». І його лучший підручник по его... Матеріали Тарле, підручник Лавіса і Рамбо. А він тоже цей підручник писав Тарле. Да. Так вот. Тарле зразу, через цього, через рік, в 36-му, вже випустив книгу «Наполіон». Ви мабуть чули «Наполіон»? Це книга клад. І найшлось два критика, які в «Правді» і «Ізвестіях» в 36-му році літом, рознесли його цю книгу. В «Ізвестіях» і в «Правді» в один і той же день. На другий день, буквально на другий, ни на третій, а на другий день, після того як появились ці рецензії. На другий день в обох газетах скулять ці критики, просят, вибачаюця: «Ой, ми ни знали. Ой те-се». Ми прийшли на лекції: «Євгеній Вікторович! Як Ви на це все дивитися?». А він каже, він відповідає: «Хвалу і клевету приємлі равнодушно! І не оспаривай глупца». «Хвалу і клевету...». Ето Пушкіна. От. «І не оспаривай глупца». От. «Там нескем говоріть». Оказиваєца, що Сталін дав команду цим журналістам і в «Правді» і «Ізвестіях». А потом розказують, цього я вже ни знаю, на скільки це правда. Но, и-и-и, кажуть, що під час війни Тарле був головним, и-и-и, таким консультантом Сталіна по міжнародних отношениях. Тому що Тарле его Колос. Вот. Він випустив після того ше десятки книг по всей... по великій французской революції. От. Він випустив множество підручників. Причом, його читаєш запоєм. Он пішет то запоєм читав. Вот. Я знаю, що міні пощастило ше і Тарле слухати. Да.

«Єгіпет» читав Струве, академік Струве. Академік Греков читав феодальніе отношения, Київську Русь. Я прийшов на лекції до Грекова. Греков читає в нас. І вдруг Греков ссилаєца на Грушевського. Я «Боже, – думаю, – Боже! Чи він зума зійшов. Його завтра заберуть». Грушевського в нас на Україні вже з граззю змішали. Вже гіршого націоналіста нима як він. А я приїхав у Ленінград, а Греков читає..., ссилається на Грушевського. Оказиваєца, в Росії стоялі всьо таке на голову вище історики і умнее, а тут з цим націоналізмом потерялі голови, голови потерялі. Ліпили що попало. О. Всьо націоналізм. І цьому бідному Грушевському чого тільки не ліпили. А там ссилаєца... И-и-и.

Наукові записки

Грекова книга «Феода...». Я всьо кажу істину. Його основная книга «Феодальние отношения в Киевской Руси». Он іспользовал Грушевського. Да. Вот, значіт Киевскую Русь читаєт Греков. Киевскую Русь читаєт професор Мавродін. Вот. Дальше. Мар читав публічніє лекції по історії Ермітажа. Вот. Мар его, и-и-и, внештатный лектор. Вот. Це поскільки Ермітаж був радом з нашим інститутом і ми проводили..., окремі лекції проходили в Ермітажі. Вот. І нам і Мар... Академік Мар 22 языка знал. Да. Вот такое дело. Там мені вдалось закінчити цей інститут» [18].

У 1938 р. Жук М. З. закінчив навчання в Ленінградському педінституті, отримав диплом І ступеня і 11 липня 1938 р. згідно розподілу був направлений у розпорядження Народного комісаріату освіти УРСР. А вже 15 вересня призначений на посаду викладача середньої історії Вінницького педінституту (наказ № 104 від 15 09 1938 р.) [16, арк. 92, 95].

«В 38-му році мене послали викладачем Вінницького педінституту, поскільки тут була нехватка. Пересажали всіх істориків. Да. Ну я приїхав сюди. То тут, канешно міні зразу було дуже страшно. Шо ж, я сам закінчив інститут і йду викладати в інститут. Вот. Але я поїхав, побачив шо тут штати, штат такий, шо такий же як і я, шо нема чоґо боятися. Вот. Не скрізь же Тарле. Потому шо, тих які були то вже їх пересадили. А ми приїхали... Мене прислали бо не було, бо й таких не було [сміється], бо й таких не було. І став я викладачем інституту, Вінницького педінституту. Да. Я не довго був. Я був 10 років в інституті раптом. Історичний факультет при мені існував, потом його не стало. Вот. Да. А потім уже так я з ним порвав стосунки. І можна сказати порвав так, шо і ни буваю там. Був якось, назад тому років два, подивився, читав там книжичка єсть, юбілей – 90 лет, етому... Я прочитав ту книжичку. Ну, шо сказати по правді, так там ни все, ни все так як, як я знаю, ни все так, ни буду говорити так. Я подивився на цю книжичку. А сам будинок і студенти міні сподобались. Оформлиний інститут прикрасно. Студенти вже ни такі як ми в Ленінграді були, чи дето, а студенти всі одетие. Вот. Ну, а там педагогічний процес то це вже таке діло як там. Да.

Яку дисципліну Ви читали? ...

А, шо я викладав? Я історію до револю..., до війни викладав «Історію СССР». А після війни викладав стародавню, загальну історію. Я, и-и-и, да, значіть приїхав, викладав «Історію СССР», бо я вже тоже боюсь, шо вже тожи трошки [показує рукою на голову]. О. Да. Значіть, до війни «Історію СССР» викладав. Був навіть завкафедрою історії СССР до війни. Да. Був деякий час завкафедрою. Вот. А потім, після війни я викладав «Стародавню історію» і «Середню історію». Вот. Да. И-и-и, я... Да. «Загальну історію». Був я перші роки після війни, 45-ий, десь так 44-46-ий. Вот. А дальше, значіть, «Середню історію» і спеці..., і пробував спеціалізуватись по середній історії, але прикоротив це діло і на цьому точка.

... Чоґо точку поставили? ...

Почему? Я дуже добре зробив. Потому, шо зразу закрили історичний факультет, а я ліплю хату. А мені це ходити по світу шукати цих, шукати цей історичний факультет. А потім, через деякий час вже відкрили, через років три відкрили знову. Але я вже працював інспектором наросвіти, тут Вінницького району. І вже відірвався від цієї роботи. Вот. А там не дуже мене й уже і просили. Вот. Так правду сказати, там вже не дуже, я ни дуже їм був і потрібний, бо я був безпартійний. А бизпартійний історик... А це так: «Биспартійний викладає?». А я тільки тому й викладав бизпартійний, шо я з інститута Герцина. Вот. І шо я так, ну можи трошки так свіжі знання були. Вот. А дальши вже шо ж, бизпартійний історик. Як це? Це все. Це шось таке дике. То я ни дуже й спішив туди.

Мирон Захарович, а хто ше тоді викладав на історичному?

На історичному викладали: Зінчук, тоже «Історію середніх віків». Зінчук викладав. Дальше, хто ше був? Купрашкін. Купрашкін був дикан факультета історичного. І тоже, и-и-и, викладав він «Історію СРСР», чи шо таке? Каневский викладав «Новую історію» після війни. Ну вони всі члени партії. Каневский член партії. Дальше. Хто ше був? Ни помню всіх, ни помню. Там в мени є фотографія, то на фотографії може хтось їх узнає.

... Як вчилися студенти?

Хорошо вчилися. Хорошо треба сказати. Вот. Ну, война перервала. Прийшов вчитися. То так, в основном хороший був підбор студентів. Ну, і викладачів тоже. Не маю якихось претензій до викладача.

... Які дисципліни в інституті ше читалися до війни і після війни?

Після війни? ... Ну шо. На літературнім факультеті, факультеті «Українська література». Вот. Російський, на російській «Російська література». Фізмат – «Фізика», «Математика». Вот. Півень викладав «Фізику». Да. Там значить, математику хто викладав? Треба нагадати просто.

На історичному? ...

Історичний факультет. Вот. Філологічний факультет. Да. Ну, а потім вже Буяльський викладав. Буяльський Болеслав. Буяльський помер. Ви знаєте? Болеслав Адамович. Я з ним тримав зв'язки. До останньої хвилини тримав зв'язки з Болеславом Адамовичем. Хороший був. І треба сказати, що з викладачів Буяльський був, можна сказати, один з самих сильних. Кочур був до війни. «Загальну літературу» викладав. Кочур був звізда інституту. Вот. А після війни вже Кочур не працював в інституті. Кочур працював в Києві. А Буяльський викладав «Загальну літературу». Західню, як говорив Буяльський один... Треба сказати, що це професор був настоящий, професор. Да. Болеслав Адамович тут, от він був. Він, між іншим..., їго там трошки смикали. Це відомо. И-и-и. Но смикати їго було ни вигідно, бо студенти їго все таки [любили]. Так я думаю. Я ни був їго студентом, но так знаю. Буяльський був студентом тоже до війни. Буяльський був видатний студент.

А Борщевський? ...

Борщевський Василь Митрофанович. «Ни питай: «Чого в мене заплакані очі?». Хороший він, сильний викладач, як викладач був. Іменно як викладач української літератури. Я з ним прожив багато років. Діти їго гралися разом. ... А так, як викладач, він був си – си..., це відомо, сильний викладач був. Сильний викладач, али ни... Себе він не жалів. Ну, от. Но канешно з... Буяльський. Вони випустили книгу з Буяльським. Буяльський, Бульський бил сільнее. Буяльський був, в Буяльського загальний розвиток більший. А як ще додати анідоти Буяльського [підняв правицю і сміється]. ... То вже лучого не треба. Буяльський хороший хлопець був. Я не міг піти на його похорони. Я його жінку, Буяльського, вчив. Вот. А Борщевського, ни знаю є його дружина, Матрона Порфирова? Є?» [18]. ...

Згідно документів особової справи, а саме записів у копії «трудової книжки», Мирон Захарович впродовж 1938-41 рр. працював у педінституті на різних посадах: спочатку – «викладач середньої історії», потім з 13 жовтня 1938 р. – «старший викладач середньої історії». 5 липня 1939 р. був призначений на посаду декана факультету мови і літератури у відділі ПКП [?] інституту. В «Автобіографії» про цей же період своєї трудової діяльності він зазначив, що працював на посаді старшого викладача історії СРСР та одночасно був деканом літературного факультету заочного сектору, та як це було у 1940-41 рр., заступник декана і, на кінець, декан історичного факультету стаціонарного ... [?] інституту [16, арк. 89, 95].

Як війна почалася? 41-й рік. У Вінниці шо робили?

«... Не питайти, бо це, як почалась ... Я в інституті. Заступник дикана був. А як війна почалась то я вже був диканом. Бо дикана мого – Марченка забрали три-чотири місяці забрали в армію. Поетому я остався. І получилось так, шо остався я їго заступником. Ніхто... Літвінова тожи забрали, як будьто. Ніхто й не оформив, шо я заступник [махнув лівою рукою]. Війна почалась. Літвінова нима. Не. Літвінов був вже директором. Літвінов прийшов в інститут. Да. Літвінов був. Рубін. Да. Рубін.

До війни був Рубін? Ше викладав?

Рубін викладав тоже «За... Загальну історію, Древню історію, Історію Єгипта». Да. Рубін збираєця завтра їхати в Москву оформляти свій, якись кандидатський мінімум. Він думав там здавати. Ми їму кажимо: «Куди ти їдиш?». Отак їм кажим: «Михайло Борисович! Куди ти їдиш?». А Михайло Борисович був заступником Літвінова тожи. В общим він був в адміністрації інституту. Кажи: «Їду в Москву». «Ни їдь, бо завтра війна». «Ніякої війни нима. Читайти опроверженіє ТАСС». Ми кажим: «Читали. Це якесь п'яне опроверженіє ТАСС». Війна розпочалась двацять второго. А тижднь до цього. Рівно тиждєнь, в ниділю, в неділю було опроверженіє ТАСС: «О том, что на Западе распространяютца провокаціонніє слухі, что Германия собираетца напасть на Советській Союз». Ви слышите! Так било почті дословно опроверженіє ТАСС. «ТАСС сообщает, что всьо ето провокація. Германия добросовестно выполняет свой договор с Советским Союзом». Ето опроверженіє ТАСС. І все це було надруковано в газетах. А тут ходят слухи між людьми. Ходят слухи, шо, шо десь на кордонах, на кордонах Німеч..., німці стягуют войска. Просто людські слухи йдут. А опроверженіє ТАСС вот такое! Такое реакціонное. Можна сказать антисовецкое опроверженіє ТАСС. І ми цього ж Рубіна уговаруєм. І він їде в Москву. Їде все таки. Кажи: «Я віру всьо таке ТАСС, ТАСС. Ти

Наукові записки

.....
Жук, провокацією не займайся. В Москві знають, що делают. В Москві знають, що делают, что делают, что делают... Поїхав він. То він половину їхав дороги, а половину почті вже рачки ліз з тої ...

... по городу і нам підвозили в гуртожиток хліб. С під себе цей, що возит, витягує [показує в правиці ніби документ]: «Твоя фамілія Жук? Жук?». Ну, на. Вже за два місяці, за три, хліб ми получали тільки по торбушці. Кожен дав свою торбушку і розвозили нам. Така була, режим такий [підносить обидві руки і стискає кулаки]. Нас заставили, щоб ми з студентів зняли стіпендії. І я знімав з Марчинком, з диканом факультета, знімав студентам стіпендії. Студенти плачут, а ми знімаєм стіпендії. Вот.

І тут війна всьо показала. Насколько било наше правітельство тьомное, як ті баби, що говорили: «Не радійте, що це свобода!!!». Онi билi умнее Сталіна. Онi билi дальновіднее чем его... А вже через день, після цього, як почали бомбити Вінницю, сигнали... Уже через день Немирів бомбят, уже. Німці точку кожду знають де треба бомбити. Вже їхні солдати переодіти в нашу форму. А тут ще через Вінницький вокзал, ще йдуть поїзда с хлібом в Германію і начальник вокзала звертаєця в обком: «Шо робити? Поїзда йдуть на Германію. Як робити? Чи пропускати поїзда?». Обком тоже нічого не знає шо казати. Вот насколько било наше... Наскільки була наша разведка, була, вибачайте, сволочі. Вони знали, як в мужика півинь лишній є і цей мужик куркуль, кулак. «Виселити його!». А німці під боком готовили війну і наша [розвідка] не знала. Вже на другий день німці розгромили Неміров і тут, вот, ще йдуть поїзда. Мало того. Ми посилаєм студентів на вокзал щоб розганяли очіридь. Бо частина, маса народа, хлинула до поїздів тікати. То обком партії звертаєця, звертаєця обком тоже, шо «враг не пройде, враг не пройде. Работайте. Кто паніку поднімаєт будет судім по военним, по военному времени. Сидіте й работайте».

Всьо. Ми сидимо. Сидимо. Які це вже экзамени. Частина викладачів уже були у відпустці. То вдалось їм на поїзд [піднімає правицю із ніби затиснутим у ній квитком] і о, вони виїхали. А потом вони приїхали: «О! А Ви були тут! Да! Ми Вам ни завідуєм! А ми за цей час дисертацію захистили! Ми Вам ни завідуємо?».

... Виїхали в евакуацію?

Виїхали сразу же, тільки его [почалась війна] на поїзда. То нас посилали щоб его, розганяти, бо там почали давити, перевертати вагони. Страшное діло. Вот так маса хлинула. Але виїхало вінницьке начальство. Виїхало тоже [показує лівою рукою помабуючи як воно виїжджало] совсем і геть із собою піаніно везли. Тоже виїхали. А населення нима. От і ми тоже сиділи і проводили экзамени. Які то вже були экзамени? То вже була чепуха.

Якого числа були экзамени?...

Двацять второго... Экзамены вже йшли. Двацять второго була неділя. То в цей день не було. Але на следующий день, по росписанію, шлі экзамены. Вот. Потому шо це ж літня сесія. Вот. І ми волей-не-волей, треба продовжувати. Вот. То вже, значіть, ми продовжуєм. Але военкомат треує того студента німедленно, такого то студента німедленно. Вот. То ми цим студентам пиридаєм. А ці студенти на учо... на учоті в районних военкоматах. Так звідти йшли: «Давайте нам, наших людей». То вже частина наших студентів побігли на район в свої военкомати, а частина тут. Вот такая била, такая паніка, неразберіха. Вот. Паніка била небивалая. Вот. А це зара про це, а потом, через кілька днів, організовано ми евакуувались. Я то організовано? Вже німці за городами, то ми на возі. Один віз був в інституті. Вот. На возі. Дітей посадили на возі, старих жінок на віз. А ми до последней минути сиділи. Вот. И-и-и. То ми с цим... Ми вже возами ідемо до Липовецької дороги, в сторону. Кажут, бо вже сюди нима. Тут вже перервано візде. То сказали нам, шо туди можна пириїхати, ще через Липовець. Ми все цим возом ідем. Кто шось на плечах нисе [показує руками як хтось шось несе на плечах]. Ми ідем пішки з дружиною. Мама наша стара, семдісят лет, іде пішки з нами. Вот. Да. Дійшли ми, и-и-и, до Липовецької дороги. Частина йде туди. А де ж нам маму діти? А мама з нами. З Вороновиці прийшла і тут це захватило її. Ми ідемо до Вороновиці, ці йдуть на Липівці. Договаріваємся, шо ми там здибаємся по дорозі. Пішли на Вороновицю. Ше так, одні евакууюця, другі ше нічого. Нічого не поймеш. Ну, а потім звідти я вертаюсь вже назад в военкомат. Вже не можна назад з Вороновиць виїхати. Там уже перервано візде дороги. Вот. Вертаюсь сюди. Вот. Тут уже й военкомата нима. Военкомат в са..., садку, коло церкви. Тамо малесинька є церква, там военкомат сидит. Я їм говору: «Я... Шо ж робити? Я ж военнооб'язаний. В мени, в мени бронь, но я военнооб'язаний». «А ми, – говорит, – і самі ни знаєм, шо делать? Ми самі ни знаєм куда іти? Ідіт в інститут робити» [сміється]. Прамо зараз

.....
сміх, а тоді ето була страшная картіна. Вот. І тоді, після цього, я назад їду, їду пішки. Біжу у Вороновицю. Це 24 кілометри. Ни так легко. Звідти нам удалось ше доїхати до Зятківець і дальше всьо. Візде дорога пирирізана. Скрізь німецькі..., везде немци. Дають сігналі, скрізь бомбят і радом ходят в формі наші солдати. Вот как работало наше КГБе. А воно дивилося, чи нима часом лишнього півня в куркуля. А тут всьо прозівали. Про це ж пишеться. Ондо маршал Жуков пише тоже, як по всій, и-и-и, границі радянсько-німецькій, радянсько... цього. Вот. Німці підтягнули войська, а наші... А нам... Це довга історія. А потім я працював тут.

Ну, то Ви лишилися і вже з Вінниці не виїхали? ...

Канешно, я був на окупованій. Працював вот в децком доме «Кіндергайме». Вот здесь [киває головою в сторону де був дитячий будинок]. Вот. Я ж так... Міні підвезло. Одним словом міні підвезло. Міні так в житті везло. Я Вам прамо скажу шо вже так везло, шо вже ну, ну, ну тільки спусти, а я над ямою стою. І міні везло. Міні тут тоже повезло. Вот. І міні тут вдалось. Я працював тут, в цьому «Кіндергаймі». І вдалось спасти і багато дітей: єврейских, руських. Одним [словом] всяких. Я получил за ето званіє «Праведника України». Вот я получаю і льготи і всьо такоє прочее. Да. І-і радом німці ещо і снабжали нас. Так же може бути. Радом німці. Вот. І приходіт в наш детдом [сміється], а в деддомі, значіт, діти такі й такі. А їх інтерисує погулять з нашими медсестрами. Вот. От такіє совпаденія.

А скільки дітей було?

Було 60 дітей, приблизно. Бо текучість була. Текучість. Було 60 і 100 було, але то уходят... Це Савостьянов зделав етот детдом. І удалось. И-и-и, тут получилось так, шо як евакуювались то маса дітей попадала по дорозі під вогонь. І немци, и-и-и, значіть, поставили вопрос: «Убрать етіх детей. Шо ето за деті?». То Савостянов зробив деддом.

А він мером був? ...

Дай Боже таких мерів! Можете бить спокійни. Благороднейший человек бил. Вот. І він зробив цей детдом, і взя іго на, и-и-и ... на утримання, на баланс. І цей детдом був зданий, коли прийшла радянська влада, здало в облоно, здали. Але я в цьому детдомі працював виховатилем. Яке там виховання? Там виховання було таке: пережили один день, слава Богу. Вот тобі все виховання. Але були це... Це на старому городі детдом. Да. Ну вот.

А де приміщення інституту до війни і після війни? ...

Боже! Яке там приміщення? Зараз Ви на небі. Яке там приміщення. Це той будинок... Там зараз з заді, де музей. Горіло. Згоріло це. У підвалі було. А той будинок ми будували.

Який?

А той, де зараз педінститут.

С колонами?

Тож у нас залізниця забрала отой будинок.

Після війни?

Тож будинок. И-и-и. Там будували педінститут. Але коли створилась Юго-Западная, Вінницькая железная дорога. То Вінницька залізниця забрала в нас цей будинок і закінчила іго. А нас, шо ми посилали студентів шоб цей будинок будували. Це ж ми будували цей будинок.

... В яких роках?

А це в роках були... Я ни-ни можу сказати. Но я прийшов уже в 38-му, то ше..., уже залізниця у Вінниці була і ше потребували деколи від нас шоб прислати студентів, там шось замести, те-се. Уже був побудований, залізниця його вже побудувала, закінчила. А починалася вона, ше далеко до мого приїзду починалася. А ми посилали туди своїх студентів. Вот. На всякі там уборки, те-се. Да. А після війни то це вже якось удалось інституту цей будинок відібрати. А іго кошти тратило міністерство освіти, давало як почали будувати. Да.

Ну, а це приміщення, де у війну був інститут, яке горіло? Це шо горіло приміщення? І чого воно горіло?

Я був у Вінниці, як горіло приміщення, але я там ни був. Там був Белінский, викладач загальної... От я бачиш згадав. Белінський – викладач загальної літератури. Він знав, він працював разом з Кочуром. То цей Белінский жив в педінституті. І був він временний, був директор інс... Почалась війна, почали заочники з'їжджались і Белінский остався. Він сам лише евакуювався до Вороновиці. А потім тоже він з Вороновиці ни зумів виїхати. Я, міні вдалось таке виїхати, а їму не вдалось. То він залишився в Вороновиці і вернувся назад сюди і поновив інститут. Поновив. Інститут набирал ше заочників і Белінский ше був, ну, директором. Чи як там? Як тоді, я ни знаю, цього інститута і жив в приміщенні. І при ньому почався пожар.

Наукові записки

.....
І де дівся Белінський невідомо. Я писав в Міністерство освіти. Я писав багато: «Де Белінський?». Він після війни... Чи він згорів разом із жінкою? Бо я до нього приїжджав один раз. То я в нього ночував в інституті, вже при німцях ночував. Вот. ...

Я заходив в інститут, почув що пожар тут. Приходиш. Боже мій! Бібліотека плаває в воді. По городу бігають, ходять діти і на, ізвініте, на задніце написано Пушкін, Марке, Енгельс [сміється]. Я питаю: «А це звідки?». «А я пошила». «А де? А де ж Ви взяли?». «А я, – кажи, – там набрала цих в бібліотеці, в пединституті набрала, и-и-и, цих, и-и-и, обоїв, обвійорток книг. І я, – каже, – на базар біжіт. Там продают кожен день ткань із цих книг. І ми, – каже, – шиємо і продаєм ці...». І да, я потом поцікавився, на тому продают отакий [показує руками розмір], метрами продают обложку із книг цих. Вот. И-и-и, плавала бібліотека в воді і здирают цю ткань і шили. І так в городі можна було побачити, я сам побачив. Вот. Я сам прихожу, сам бачу, порпаюця люди і набирают ці, обирают цю, ці книги з цієї води. Бо нікому, тобі не потрібен цей Пушкін, цей Лермонтов. Це всьо в воді талапаєця. Кожен думає «Як би прожити?». Вот. Оттакоє дело. Бібліотека така, ціннейша бібліотека пропала.

Хто підпалив? ...

В всяком случаї німці... Там в них було якесь кіно, якісь ті..., якась апаратура і всьо такое. Говорат, що его случайно, а інші говорат, що его умишленно било сделано. Но вот такое. Пропало. ...

Якби був Белінський, він би... Я десятки людей спрашував: «Чи ни знаете Ви де Белінський дівся?». Не знати де дівся. Може він згорів. Може німці його розстріляли. Може його... Бо він жи ж то в інституті працював. І він повинен був десь показатися. Чо ж я показався? Всі викладачі показали, а Белінського, який... не стало його, й жінки не стало. Вот такое дело.

Як його звали? ...

Не помню. Я і це за фамілію [показує лівою рукою на голову] так це, так случайно вже я так і вспомнив фамілію – Белінський. А так забуваю. Одні, одне прізвище врізася якось, інші не. Да. Так. То я передавав вже своїми знайомими деякими, щоб навели справку. Ведь він же повинен був після війни появитися. Ось Марченко ж появился. І приїжджав в цей інститут. Всі. А Белінського нет. І Белінського ни стало. Я навіть думаю, що німці могли його розстріляти, обвинувачували в цьому і розстріляли. Якби хтось спеціально зайнявся. Але люди знаєте як?» [18].

Про життя і роботу у роки окупації в «Автобіографії» написано небагато: «В июле 1941 года вместе с сотрудниками ин-та был эвакуирован из г. Винницы, но эвакуация была неудачной для меня и пришлось жить на оккупированной территории с августа 1941 г. по 14 марта 1944 г.

С августа 1941 г. по 10 февраля 1943 г. жил безработным в с. Комаровка, Теплицкого р-на, Винницкой обл. 10 февраля 1943 г. вместе с женой бежал оттуда в Винницу, благополучно избегнув участи, которая постигла близких родственников и друзей села, было расстреляно Гайсинским гестапо 27 человек, среди которых большинство было уже раньше, в июле 42 года, арестовано вместе со мной. Потеряв почти все в селе, даже усадьбу отобрали, главное потеряв друзей, связь с партизанами Удичского сахарозавода, спасаясь от расправы, я с февраля 1943 года и по 14-е марта 1944 года живу практически то в Вороновице, то в Виннице, то в с. Янкове.

С июня 1943 г. и по 14 марта 1944 года работал воспитателем Винницкого Детдома № 1, коллекторского типа.

По сложившимся обстоятельствам Детдома трудно было говорить о серьезном коммунист. воспитании, правда силами сотрудников удалось спасти около 20 евр. детей ...» [16, арк. 89 зв.].

Після визволення Вінниці, вже 25 березня Мирон Захарович написав заяву на ім'я Директора Вінницького пединституту і був зарахований на посаду викладача історії СРСР [16, арк. 85]. Про важкі повоєнні роки, особливо під час голоду 1947 р. згадав наступне: «А 47-ий тожи. Прийшли хлопці о-о [показує рукою на груди де мали бути ордени та медалі] с фронта, наші студенти навіть. От як. Студенти-заочники. Бо стаціонар от я помнив добре, а заочників... Всіх було 7 тисяч в інституті. Вот було. То заочники приходят. Той прийшов с фронта. У нього вся грудь в орденах, а в силі голод в 47-му. Це вже після війни. От. Тих жи самих... В тій жи самій нашій Комарівці тожи повторився голод, вот, вже після війни. Да. Ну після війни канешно частина полів була не засіяна. А то взагалі хліб... Але і в час Громадянської війни частина була..., але тоді не був ... А тут знов у 47-му третій раз. І третій

раз я видаю справочки [показує рукою ніби видає довідки] студентам. Заочник приходив весь обмотаний, обмотаний тут, тут весь [показує руками обмотану голову]. Це наш заочник. «Дайте [довідку] бо я десь причеплюсь, бо в силі загину». Вот. І ти його й ни знайиш. А биреш починаеш... волей-неволей тако даеш справку. Влаштуєця десь на роботі і зберігся. А той, хто не зміг це, хто фронт пройшов, а голодав у силі. От.» [18].

Працював Жук М. З. викладачем кафедри загальної історії Вінницького педінституту до 26 серпня 1949 р. і був звільнений «за відсутністю педнавантаження» [16, арк. 100].

Отже, спогади Жука М. З. (1908-2015) є надзвичайно цінним історичним джерелом, яке разом з архівними документами значно доповнюють наші знання про особливості розвитку освіти на Поділлі у першій половині ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вороліс М.Г. Церковнопарафіяльні школи на Поділлі в другій половині ХІХ ст. / М.Г. Вороліс // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2003. – Вип. V. – С. 34-36.
2. Омїкрон Вінницькі мури – як джерело освіти в краї: Вид. 2 / Омїкрон / Упор., вст. ст., прим. В. Колесник. – Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2010. – 154 с., іл.
3. Пугач В.М. Становлення навчальних закладів освіти у Вінниці на початку ХХ ст. / В.М. Пугач // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2012. – Вип. ХХ. – С. 188-192.
4. Перерва В. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст. / В. Перерва. – Біла Церква : Вид. Олександр Пшонківський, 2008. – 672 с.
5. Лойко О.О. Шкільна освіта на Вінничині в період НЕПу / О.О. Лойко // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2003. – Вип. VI. – С. 162-165.
6. Кахно І.В. Розвиток загальноосвітньої школи в УСРР на початку 20-х рр. ХХ ст. / І.В. Кахно, І.І. Ніколіна // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2009. – Вип. XVI. – С. 49-51.
7. Ніколіна І.І. Стан шкільного будівництва і забезпечення загальноосвітніх шкіл приміщеннями в УСРР в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. / І.І. Ніколіна // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука.* – Вінниця, 2015. – Вип. XXIII. – С. 66-71.
8. Васильчук Г.М. Становлення та функціонування радянської системи освіти в УСРР 1920-30-х рр.: історіографія проблеми / Г.М. Васильчук // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2010. – Вип. XVIII. – С. 355-362.
9. Зінько Ю.А. Особливості функціонування навчальних закладів Вінничини в період нацистського режиму (1941-1944 рр.) / Ю.А. Зінько, П.С. Григорчук // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.* – Вінниця, 2004. – Вип. VII. – С. 132-136.
10. Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – 528 с.
11. Матеріали ХХІІІ Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – 416 с.
12. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (1912-2012) [Текст] : ювілейна книга / Редколегія О.В. Шестопалюк (голова) [Та ін.]; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 224 с.: фото.
13. Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: від витоків до сьогодення / Ю.А. Зінько та ін. ; Відп. ред. Ю.А. Зінько ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 208 с.: фото.
14. Семенко Л. М.З. Жук – найстарший освітянин Вінничини // Матеріали ХХІІІ Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – С. 345-349.
15. Вінницький державний педагогічний інститут: історичний нарис 1912-1997 / Відп. за випуск Н.М. Шунда. – Вінниця, 1997. – 136 с.
16. Архів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Ф. Личные дела преподавателей отчисленных в 1949 году, «Б-Ш», 151 арк. – Спр. Особова справа викладача кафедри загальної історії т. Жука Мирона Захаровича. – Арк. 84-105.

17. Косаківський В.А. Спогади М. З. Жука про події часів Першої світової та громадянської воєн в с. Комарівка / В.А. Косаківський, В.С. Рудь // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр. : Матеріали Всеукр. наук. конф., 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 292-295.
18. Запис Косаківського В.А і Рудь В.С. 1 квітня 2010 р. від Жука Мирона Захаровича, 1908 р.н., уродженця с. Комарівка Теплицького району Вінницької області, жителя м. Вінниці.

Kosakivskiy V. A. From the history of education in Podillia region in the first half of XX century (recollections of M. Z. Zhuk (1908-2015)).

The paper is based on the memories of the citizen of Vinnytsia Zhuk M.Z. (1908-2015) and outlines important moments in education history of Podillia region in the first half of XX century. The main attention is paid to the recollections about Vinnytsia Pedagogical Institute where Zhuk M.Z. worked as a teacher from 1938 to 1949.

Key words: education, Podillia, Komarivtsi parish school, Uman agricultural school, Uman teachers college, Leningrad Pedagogical Institute named after Herzen, Vinnytsia Pedagogical Institute.

Косаковский В. А. Из истории образования на Подоллии в первой половине XX ст. (по воспоминаниям Жука М. З. (1908-2015))

В статье на основании воспоминаний винничанина Жука М.З. (1908-2015) поданы важнейшие моменты истории образования в Подоллии в первой половине XX ст. Значительное место занимают воспоминания об Винницком пединституте, преподавателем которого с 1938 по 1949 гг. был рассказчик.

Ключевые слова: образование, Подоллия, церковно-приходская школа с. Комаровка, агропрофшкола в Умани, Уманский педтехникум, Ленинградский пединститут им. Герцена, Винницкий пединститут.

УДК 39 (477.6 : 477.43/.44)

Н. В. Жмуд

ДОНБАС І ПОДІЛЛЯ У ВЗАЄМНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ: «СВІЙ-ЧУЖИЙ-ІНШИЙ» (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ)

У статті на основі польових етнографічних матеріалів відстежуються площини діалогів «свого/чужого/іншого» та їх маркери крізь призму сприйняття мешканцями Донбасу і Поділля один одного.

Ключові слова: «свій», «чужий», «інший», соціокультурний дискурс, Донбас, Поділля, польові етнографічні матеріали.

Сьогодні у вітчизняному суспільному дискурсі на різних рівнях (політичному, науковому, релігійному, повсякденному та ін.) звучить тема консолідації мешканців Донбасу з іншими громадянами України. Йдеться, навіть, про їх реінтеграцію. Така постановка питання акцентує на помітній різниці, – і це призводить до демонізації образів українців по обидва боки. Інформаційний простір особливо там, де існує вакуум, часто заповнюється симулякрами, сконструйованими з метою зомбування та дезорієнтації людей на користь тих чи інших соціально-політичних проектів. Тому у ситуації відсутності інформаційної об'єктивності та суб'єктивності видається актуальним самим налагоджувати діалоги один з одним.

Для етнологів форматом такого безпосереднього спілкування традиційно є експедиції. Відтак, влітку-восени 2015 р. секцією етнології інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського було організовано і проведено дві викладацько-студентські тематичні етнографічні експедиції «Донбас і Поділля очима людей» (за сприяння Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Рильського НАН України (м. Київ)) і «Досвід переселення та адаптації у зв'язку із наявними військовими подіями» (за ініціативи Міжнародної волонтерської організації імені Роберта Шумана (Варшава)). Їхньою метою було виявити площини взаємодії «свого/чужого/іншого» у сприйнятті мешканцями Донбасу та Поділля один одного, маркерів їх